

ОБГРУНТУВАННЯ ТЕОРІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА У МЕТОДОЛОГІЧНИХ РАМКАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ

Стаття ставить за мету дослідження еволюції суспільної системи у рамках постіндустріальної парадигми. Автором визначаються сутнісні ознаки наукової парадигми, обґрунтовується необхідність її зміни на сучасному етапі, а також визначається інформаційний тип суспільства як ідентифікація сучасного стану його розвитку.

The purpose of the article is to study the evolution of social system using the post-industrial paradigm. Author determines the essential features of scientific paradigm, necessity of its changing nowadays and identifies the information society as the identification of the social development current stage.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, наукова парадигма.

Keywords: post-industrial society, information society, scientific paradigm.

Економічні та загальносуспільні трансформації, що відбуваються, починаючи з середини ХХ століття, суттєво модифікують існуючу до цього суспільну систему. Можна стверджувати, що вона відрізняється не просто прискореним зростанням кількісних індикаторів економічного зростання, але і вагомими суспільними змінами, що виявляється у трансформації структури виробництва та зайнятості, соціальної ієрархії, потреб та цінностей індивідуума. Згідно одного із найпопулярніших визначень[1], такий тип суспільства часто називають постіндустріальним, акцентуючи увагу на домінуванні нематеріальних факторів та галузей у структурі виробництва. Разом із тим, сучасні тенденції виділяють значне підвищення ролі інформаційних потоків, що дає можливість деяким дослідникам проголосити настання інформаційного типу суспільства та включити інформаційну складову до об'єкта аналізу на загальносуспільному рівні. Ефективна інтеграція цих популярних суспільних теорій є важливим завданням на шляху до визначення сучасного стану суспільної системи, місця та ролі людини у ній.

Проблемами дослідження постіндустріального типу суспільства займалися такі відомі дослідники як Д.Белл, Е.Тоффлер, П.Друкер, Дж.Гелбрейт. В свою чергу, серед вчених, які внесли вагомий внесок у її розвиток та популяризацію теорії інформаційного суспільства, можна назвати М. Пората, Й. Масуду, Т. Стоуньєра, Р. Каца, а також ряд українських та російських вчених – В.Іноземцева, А.Чухна, Ю.Зайцева, В.Савчука та інших.

Дослідження сучасного стану суспільства, будучи широко представленим у наукових працях, не є достатньо повним та структурованим, що б дозволило отримати єдину суспільну метатеорію, або сформулювати базову парадигму

досліджень, у межах якої можна було б класифікувати усю сукупність процесів економічного, соціального, культурного характеру, що проходять у сучасному світі.

Метою статті є обґрунтування інформаційного суспільства як сучасного стану суспільної системи у рамках єдиної постіндустріальної парадигми

Парадигма (від грец. παράδειγμα – приклад, модель, зразок) – у загальному розумінні означає собою пануючу, загальноприйнятну систему поглядів, знань, а також цінностей і психологічних установок, прийнятих в наукових колах у рамках усталеної наукової традиції в певний період часу. Дане поняття досліджувалось американським філософом Т. Куном, який зазначав, що під парадигмами слід розуміти загальноновизнані досягнення, які протягом певного часу дають модель постановки проблем та їх вирішення всьому науковому співтовариству [5, с.66].

Однією із важливих особливостей парадигми є її розуміння як довготривалої тенденції, що протягом довгого періоду часу домінує у науковій думці. Наука, фундаментальним вираженням поточного стану якої є діюча парадигма, та практика господарювання є тісно пов'язаними явищами. Відповідно, потужні суспільно-економічні зміни, що включають і вагомні структурні перетворення, вимагають нової методології дослідження, а отже, еволюційних або навіть революційних трансформацій наукової парадигми.

Говорячи мовою фактів, можна констатувати, що сучасний період світового розвитку, починаючи із 60-років ХХ століття і до сьогодення характеризується рядом визначальних рис та тенденцій, до яких можна віднести посилення глобалізаційних процесів на різних рівнях, бурхливий розвиток науки, а також, на основі досягнень у техніці та технології виробництва - проходження науково-технічної революції із становленням нового типу економічної системи. У зазначений період світова економіка увійшла у якісно відмінну від попередніх фазу, що виявилось як у кількісному зростанні економічних показників, так і у структурних змінах економічної системи, а також, що більш важливо, у багатоаспектних суспільних змінах. Наукове відображення даних процесів проявляється у формуванні нової, постіндустріальної парадигми наукового дослідження, що відзначається не лише новими методами дослідження, але і якісно відмінною системою поглядів на суспільно-економічні процеси. Сферами, у рамках якої відбувається дослідження, є сучасний тип економіки та суспільства, що почав формуватися у другій половині ХХ століття і характеризується сутнісними особливостями, описаними вище.

Основою постіндустріальної парадигми є нова філософія поглядів на сутність і характер змін, що відбуваються у суспільстві та його економічній системі. Головним принципом методології дослідження можна вважати людиноцентричність будь-якого типу відносин, перехід від абстрактних схем та моделей господарських систем до дослідження окремих аспектів самореалізації людини, її різних сторін. Наукові дослідження відзначають все більшу гуманістичну спрямованість цивілізаційного процесу, адже людина, вирішивши проблему технологічних можливостей матеріального забезпечення своїх потреб, звертає увагу на постматеріальні потреби, органічне поєднання об'єктивного і суб'єктивного, матеріального та ідеального [2, с.301]. Це вимагає від постіндустріальної парадигми орієнтації на методологічний індивідуалізм у процесах дослідження. Водночас,

забезпечення багатоаспектності дослідження вимагає тісної інтеграції економіки з рештою суспільних наук, зменшення ступеня її автономності. Відповідно, методологія досліджень передбачає системно-синергетичний підхід до аналізу будь-яких процесів. Зокрема, С.Степаненко наводить такі її засади, що відрізняються від засад класичної наукової методології [6, с.35-37]:

- об'єкт наукового аналізу розглядається з позицій системності, як складова більш широкого об'єкта;
- вплив об'єкта наукового аналізу як цілого на його складові здійснюється через організацію взаємодії між ними;
- причини розвитку будь-якого об'єкта вбачаються не тільки у зовнішньому впливі, але й і у внутрішніх рушійних силах;
- взаємообумовленість та взаємозалежність складових цілісного об'єкта знімає проблему пошуку першопричини його розвитку.

Постіндустріальне суспільство при цьому можна розуміти як теоретичну абстракцію нового соціально-економічного ладу, що сформувався на основі відповідного типу економіки та прийшов на зміну індустріальному суспільству. З іншого боку, його можна трактувати як спільноту людей (власне суспільство), потреби і цінності яких реалізуються на базі постіндустріальної економіки. Останні не є вичерпними і можуть змінюватись в часі. Як вже зазначалось, завданням економічної науки є адаптація парадигми до нових суспільно-економічних умов, що допускає ідентифікацію як нових типів економічних, так і суспільних систем.

Характеризуючи сучасний стан розвитку суспільної системи, ми вже відзначали зростаючу роль інформаційних потоків, що трансформують усталені економічні та суспільні зв'язки. Інформаційний бум 70-80-х років, що відзначався бурхливим розвитком науки та впровадженням НТП у всі види суспільної діяльності, спричинив поширення нових інформаційних технологій, виділення сукупності інформаційних галузей в окремий сектор, розвиток інформаційної індустрії та інфраструктури, електронної комерції тощо. Історично сформована інформаційна оболонка суспільно-економічних відносин з одного боку, та поширення технологій з іншого, спонукала усі суспільні науки до включення інформації у об'єкт свого постійного аналізу.

Проблема ідентифікації нової ролі інформації стала ключовим завданням сучасної політичної економії як важливої складової економічної науки. В.Чекмарьов зазначає, що перетворення інформації в головний об'єкт, з приводу якого складаються економічні відносини є "білою плямою" політичної економії. Будучи побудованою на класичних засадах, вона повинна бути модернізованою відповідно до нової мотивації інформаційної доби. Для нової політекономії принципове значення має те, що сучасні економічні відносини - це, головним чином, відносини з виробництва, розподілу, обміну та споживання не матеріальних благ, а інформації [8, с.8-9].

Теорія інформаційного суспільства є науковою моделлю, що використовується для опису якісно нового етапу суспільного розвитку, в який вступили розвинені країни з початком інформаційно-комп'ютерної революції, внаслідок чого головним фактором

розвитку суспільства стає продукування та використання інформації. Відповідно до теперішнього трактування, сучасне інформаційне суспільство визначається як таке, у якому відбуваються фундаментальні трансформації порівняно з попередніми суспільними укладами, зокрема [9, с.16-17]:

- становлення інформації як провідного економічного та суспільного ресурсу;
- вихід інформаційного сектору на перше місце у структурі господарства за темпами розвитку, кількістю зайнятих, часткою капіталовкладень, часткою у ВВП;
- виділення інформаційних технологій як головного засобу підвищення ефективності виробництва, зміцнення конкурентоспроможності підприємств та національних економік;
- потужна інформаційна інфраструктура, що забезпечує створення відповідних ресурсів і реалізується у вигляді інформаційного середовища суспільно-економічних процесів.

Наведені фактори дозволяють простежити зв'язок інформаційного та згаданого нами вище постіндустріального типу суспільства, адже зміни відзначаються у тих же секторах(структура виробництва, його домінуючі фактори і т.д.). Очевидно, попри ряд спільних рис у обох теоріях, акцент ставиться в одному випадку на оновленні структури виробництва економічної системи, в іншому ж на всезагальності поняття інформації, яка змінює систему в цілому. Інформаційне суспільство можна розуміти як таке, продуктивність у якому визначається інформаційним сектором в більшій мірі, ніж матеріальним та нематеріальним виробництвом. Як приклад можна навести той факт, що постіндустріальні економіки в умовах сучасного інформаційного етапу сконцентрувалися навіть не на виробництві послуг, а на продукуванні моделей товарів та послуг, реальне матеріальне впровадження яких у життя відбувається у інших країнах. Виходячи з цього, інформаційне суспільство може бути розглянутим як наступний етап у структурі постіндустріального.

Таким чином, на нашу думку, концепція інформаційного суспільства може бути органічно включена до постіндустріальної парадигми дослідження економічних та суспільних процесів.

З одного боку, при розгляді постіндустріальної парадигми як системи теоретичних поглядів, інформаційне суспільство може трактуватися як окрема теоретична абстракція у її складі. При цьому, вона характеризує розвинуте постіндустріальне суспільство в той момент, коли інформація, знання та інформаційні технології стали невід'ємними атрибутами життя сучасного суспільства, категоріями, посередництвом яких задовольняються нові потреби, характерні для даного етапу постіндустріальної парадигми розвитку. Теорія інформаційного суспільства визначає його як конкретний суспільний лад, що сформувався на базі постіндустріальної економіки, і разом з тим, як теоретичну конструкцію, що характеризує сучасну суспільно-економічну картину світу, що прийшла на зміну попереднім стадіям цивілізаційного розвитку, базисною основою яких були доіндустріальна та індустріальна економічні системи.

З іншого боку, розглядаючи постіндустріальну парадигму як систему способів розвитку, інформаційне суспільство може розглядатися як сучасна фаза розвитку суспільства, що виходячи з можливостей постіндустріальної економіки приносить нову

якість життя для його членів. Справді, як показує аналіз суспільно-економічних показників діяльності світових економік, настання інформаційного суспільства відкриває для країн, які домоглися його практичного впровадження, багато нових можливостей. Так, інформаційна революція визначальним чином змінює суспільство, забезпечуючи реалізацію нових потреб та цінностей[3, с.46]:

- прискорення усіх видів операцій в економічному секторі, а саме зменшення традиційних перешкод та затримок в процесі економічної діяльності, удосконалення схем постачання, економія часового ресурсу на всіх етапах товарного циклу;
- створення мережевих структур, що забезпечує нівелювання відстаней у просторі, створення партнерських мереж між великими містами та периферійними регіонами;
- мобільність існуючих видів комунікацій, що досягається шляхом використання безпроводового зв'язку;
- створення нових можливостей для економічного розвитку та діяльності, а саме нових видів продукції та послуг: високотехнологічних товарів, мультимедійних послуг та галузей, що базуються на знаннях;
- можливість управління в режимі реального часу та моніторингу на відстані усіх потоків та дистрибутивних систем, шляхом оптимізації всіх видів посередницької діяльності та зменшення матеріальних чи енергоємних ресурсів у виробничих процесах та сфері послуг.

На індивідуальному рівні інформаційні технології роблять простішим життя пересічних людей, що виявляє людиноцентричність та гуманізм, властиві постіндустріальній парадигмі дослідження. Інформаційні технології вирішують важливі проблеми людей, забезпечують їх інструментарієм, здатним автоматизувати розв'язання великої кількості задач, вирішують проблему комунікації, значно економлять час, сприяють командній роботі розробників і науковців та різноманітній проектній діяльності.

Таким чином, інформаційне суспільство визначальним чином перетворює людську діяльність на мікро- та макрорівні і відкриває перед людством нові можливості розвитку. Разом із тим, не можна вважати, що процес становлення інформаційного суспільства є закінченим у розвинутих країнах Заходу, не говорячи вже про країни, що розвиваються, для яких потрібно додатково провести колосальну роботу із підтримки низки чинників становлення нового типу суспільства, включаючи відповідне інституціональне середовище.

У зв'язку із новою роллю інформації, деякі дослідники проголошують становлення нової інформаційної парадигми, яка відрізняється від класичної тим, що підходить до аналізу з позицій недосконалості інформації та асиметрії інформаційних потоків на противагу неокласичним та неокейнсіанським моделям, які базуються на постулаті про безперебійно функціонуючі ринки [7, с.322]. Даний підхід пов'язується перш за все із дослідженнями Нобелівського лауреата Д.Стігліца, який досліджував економічні процеси в умовах недосконалості ринкової інформації. Вочевидь, даний напрямок має значні перспективи розвитку. Інформаційне забезпечення економічних та суспільних процесів, будучи на сучасному етапі головною необхідністю цивілізаційного розвитку в рамках

постіндустріальної парадигми, таким чином, може у майбутньому розглядатись як основоположна метанаукова концепція і дати поштовх до формування ще більш нової парадигми.

Таким чином, інформаційне суспільство може бути визначене як характеристика сучасного стану суспільної системи. Базові методологічні основи постіндустріальної парадигми, такі як людиноцентричність, дослідження окремих аспектів самореалізації людини, системність, взаємозв'язок індивідуального та суспільного можуть бути використані для його всестороннього аналізу та дослідження.

В подальшому, в умовах постіндустріальної парадигми як системи способів розвитку, значення інформації має тенденцію до підвищення свого рівня. З іншого боку, окрема теорія інформаційного суспільства теж має потенціал для розвитку, як у рамках постіндустріальної парадигми, так і можливо з перспективою виділення у окрему парадигму, за умови абсолютизації інформації як загальносуспільної метакатегорії.

Проблеми розбудови інформаційного суспільства в Україні залишаються значною мірою невирішеними. Ключовою серед них у цьому плані є повна відсутність ознак постіндустріального суспільства, яке виступає базовим етапом на шляху до інформаційного. Щодо конкретних напрямків, що потребують вирішення, можна навести негативні тенденції поширення загальної обізнаності та можливості використання різних видів інформаційних ресурсів серед населення, а також прогалини на нормативному рівні, що виявляються у неприйнятті до цього часу низки ключових законодавчих документів. Вирішення даних питань лежить у площині комплексної державної політики.

Література

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Под ред. В.Л.Иноземцева [пер. с англ.] – М.: Academia, 1999. – 956 с.
2. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. – К.:АДЕФ- Україна, 2010. – 572 с.
3. Генна Н. Роль та значення інформаційно-комунікаційних технологій у створенні національних стратегій розвитку// Інформаційне суспільство. Шлях України // Бібліотека інформаційного суспільства. – К.: “Відродження” та ПРООН, 2004. – С. 45-56.
4. Друкер П. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П. Друкер. – СПб. : Питер Ком, 2007. – 336 с.
5. Кун Т. Структура научных революций. — 2-е изд. / Пер. с англ. И. З. Налетова.; Общ. ред. Д. Микуленского. — М.: Прогресс, 1977. — 300 с.
6. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології). Монографія. — К.: КНЕУ, 2008. — 312 с.
7. Худокормов А.Г. Экономическая теория: Новейшие течения Запада: учеб. пособие. - М.: ИНФРА-М, 2009. - 416 с.
8. Чекмарев В.В. Новая политическая экономия: истоки и итоги (Костромская инициатива): актовый доклад / В. В. Чекмарев. –М. : МГУ им. М. В. Ломоносова. Центр общественных наук; Кострома:КГУ им. Н. А. Некрасова, 2009 – 45 с.
9. Чугунов А.В. Развитие информационного общества: теории, концепции и программы. СПб.: Ф-т филологии и искусств СПбГУ, 2007.